
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

ÉVEK PORHAVA

Tóth Krisztina: *Porhó*. Új és válogatott versek. Magvető, Budapest, 2001

Új és válogatott verseket tartalmaz Tóth Krisztina negyedik verseskötete – azaz „újakat” és „régieket”. A két fogalom a Füst Milán-összes két verskörére emlékeztet – s a kötet szerkezete is, hiszen, akár a Füst-kötetekben, a *Porhó*ban is előbb következnek az „újak”, s utánuk a „régiek”. A szerkesztésmódból következő olvasói dilemma, hogy hogyan olvassuk a kötetet: vajon az „újakra” legyünk-e előbb kíváncsiak, vagy azt a folyamatot fürkészzük, amelyet ez a költészet az első kötettől a negyedikig haladtában rajzol fel? Én az utóbbi olvasói eljárást választottam, nemcsak amiatt, mert (valamiféle szakmai ártalomként?) általában szeretek egy opust (még ha nem lezárt, alakuló is) időrendben szemlélni, hanem amiatt is, mert a folyamat, az alakulásra is érdekel. Hogy honnan indult egy költő, s hová jutott – azaz hol tart most éppen?

Válogatott versek (újra)publikálásakor ugyanakkor az a kérdés, mit visz át a költő (vagy szerkesztő) az épp aktuális kötetbe. Költő-válogató esetében: hogy mit vállal régebbi önmagából. Tóth Krisztina líráját második kötetétől kezdve követem, ismerem, így nemigen tudnám megválaszolni, mit hagyott el most, versválogatáskor viszonylag korai első kötetéből. (Közben a második kötet előszavában azt olvasom, az 1989-es *Őszi kabátlobogás* már nem is szerezhető be, elfogyott – hiánycikk.) A mostani kötet azonos című (utolsó) versciklusának versei (nem sok, mindössze négy mentődött át az új kötetbe) a „gyerekkor kulisszái”-t járják be: elhagyott, eltűnt színtereket, városrészeket, utcákat, szobákat, csöppnyi nosztalgiával, elégikusan (az egyik versnek is ez a címe: *Terézvárosi elégia*). Ám a nosztalgia Tóth Krisztina verseiben (később sem) egynemű. Nosztalgiához konkrét (emlékbeli) fogódzók kellenek, ám e költészet egyik máig tartó témája, tárgya, felismerése, hogy a dolgok nem egyértelműek, s nem mutatják meg magukat teljes valójukban, gyakran áttűnnek (pl. az eső vízfüggönyén vagy az álom színhártyáin), másnak látszanak. E korai verskör tartósnak mondható költői válasza e problémára, hogy a megnevezhetetlent megnevezetlenül hagyja, meri hagyni („visszasodor, ki tudja, hogy

mi” – *Fogadkozás a Rottenbiller utcában*). Az eső, a víz (az álom vize is) különös fénytörésben láttatja a lírai ént körülfogó világot. S maga a fény, a féligfény, az ajtórésnyi fény, a reflektor fénye is. Ettől lesz különös, nem szokványos Tóth Krisztina verseinek világa, annak ellenére, hogy egészen köznapi dolgokat súrolnak, egészen köznapi epizódok szintjéig merészkednek. Az álom, a féléber állapotok s a jelen és a múlt emlékdarabjai közötti cikázás ugyanakkor a versek „logikáját” is módosítja – pl. egybemossa valós és képzelt határterületeit. E folyamat hozza létre Tóth Krisztina lírájának sajátos látásmódját, egészen korán megmutatózó képiségeinek felismerhető vonásait. „Indulj csak: víz alatti csönd fogad, / és mint egy kagylóformájú medált, / úgy látod elmerülni / egy láncon arcodat” írja a *Terézvárosi elégiában*; az *Ikaroszhajnalban* pedig ezt:

Olyan nyugtalan volt a hajnal.
Fölvért vakmerő madárálmom.
Arcod akartam átrepülni
és lezuhanni mindenáron.

A második kötet címét viselő ciklus (*A beszélgetés fonala*) elmélyíti abbéli olvasói tapasztalatunkat, amelyre az első kötetből átvett néhány költemény még csak utalt: azt, hogy Tóth Krisztina lírájának legdominánsabb formái a négysoros strofákból építkező, valamint az egyből szabott, osztatlan strofájú versek. Itt a formát még szigorúbb abröncs fogja át, hiszen e versciklus versei között ott van öt szonett is. Azaz: *A beszélgetés fonalából a Porhóba* főként a szigorúbb kötöttségű versek kerültek át.

E költészet (egyébként igen hangsúlyos) intimszféráját az teszi tágabb érvényűvé, hogy a versek szürrealisztikus fogalom- és képtársításai, álomszerűsége, „vágásai” folyton lebegtetnek valamilyen talányt, de oly módon, hogy az akvarelltechnika által egymásba úszó arcok, tárgyak, mozdulatok váratlan pillanatokban éles pontosságú képben csapódnak ki. *A kora hajnali órákról* című szonettben pl. „a szoba tágas akváriumában” „úszó” bútorok (szék, asztal és fényhalak) áramló képei között váratlanul, meglepetésszerűen merül fel az éles rajzolatú szenuális kép: „Lejjebb, a híg anyagban / mézszín cellulux forog ezüstös foglatban / egy olló szára közt.” A versalkotó elemeket is hasonló dinamika járja át: a szabályosság (strofarend, rím, ritmus, szonettforma) harmóniáját, sima tótükrét finoman borzolja az olykor egészen merész áthajlások keltette diszharmónia. A kötött forma keltette biztonság ugyanakkor a mindennapi élet apró élményeiből áradó bizonytalanságokkal szembeül. Ferencz Győző a második kötet előszavában e „folyékony, áramló, derengő, de közben azért nagyon pontos és plasztikus” versvilág vízmélyi álmokat, élvezetes és érzékletes képeket egyesítő költői gesztusában „kifinomult költői rafinériát” vél felfedezni. A rím, a ritmus, a strofák szabályosságát, zökkenéseit a dalszerűség oldja. Az új versek záródarabjának a címe épp *Téli dal*, de az egész kötet jó néhány versét be lehet sorolni a hagyományos dal műfajába.

A versválogatásból úgy tűnik, mintha *Az árnyékember* nem mutatna módosulást, elmozdulást Tóth Krisztina költészetében. A négysoros strofák (a leggyakrabban 2x4 vagy 4x4 soros) s az egybőlszabott versek megszilárdulni látszanak az 1994 és 1997 között íródott költeményekben. S bár a harmadik (azonos című) kötetből a *Porhóba* bekerült versek nem annyira, az ezt megelőző, „eredeti” kötet annál inkább kidomborítja a versszubjektumot (az én, a te alakját) belengő finom, lebegtetett bizonytalanságot – a

folytonos áttűnéseket. *A beszélgetés fonala* című ciklusból számomra hiányzik az „eredeti” kötetben publikált, *Zuhog* című „kafkás” vers, *Az árnyékember* című ciklusban szívesen ott látnám az azonos című kötetből a *Hajónevek*, *A pénztárca* s a *Télfilm* című verseket – ám lehet, hogy ez az én magánolvasatom. A *Télfilm* „töredezett” sétája helyett viszont itt a folyóiratból régebről ismert, a Mándy Ivánnak címzett s az őt idéző *Séta*:

Az, aki nincs, az csak a térre ment ki.
Csak a szemetet vitte le.
Rövidke sétát ír levél helyett,
hogy ernyőt is vitt, nem jön este se,

hogy nem jön vissza, mert ő most az este,
ő az eső, a fényes járda óre.
Előrehajtva alszik egy ülés,
mintha valaki a kormányra dőlné.

Tóth Krisztina költészetének azon vonása, hogy költeményei a mindennapok súlytalanak, semmisnek tűnő mozzanatait, mozdulatait, tárgyait érzéktük meg s mossák egybe, Mándy Ivánt arra készítette, hogy az 1997-es, *Az árnyékember* című kötet fülszövegeként hamisítatlan mándys novellát fabrikáljon a szerző verseinek motívumaiból. Tóth Krisztina verseinek egyébként is létezik valamiféle lebegő, lebegtetett epikuma.

A legújabb versek három ciklusában is jelen van ez a lebegtetett epikum. A *Szálak* címűben az emlékek, a gyerekkor, a szerelem „szálai” jelölik ezt az attitűdöt, s a *Szönyeg* és *Pénelopé* kétszer négy soros strófája is a szálak, a fonal nyomvonalán halad – hol a szó elsődleges, hol metaforikus jelentésére támaszkodva. A *végvár* s épp a címadó *Szálak* mintha kevesebbet markolna, hasznosítana ebből az élményvilágból. Annál izgalmasabb a *Dosszié* bizarr emlékképeivel s azon üzenetével, hogy a magánélet emlékképeinek, -morzsáinak felmerülése nem azonos a nosztalgiával, hiszen gyakran fanyar felismerésekbe – a „csodák” leleplezésébe – torkollik.

Az új versek közül a *Havak éve* és a *Lombzsák* ciklusok költeményei hoznak újabb fordulatot Tóth Krisztina lírájában. Az előbbi ciklus mindenekelőtt háromrészes, 4x4-es hosszú sorú verseivel (*Küld egy mosolyt, Napló, Vándorhold, Havak éve*). E versciklus esztétikai hozadéka a merészen hiányos versmondatok és mondat-enjambement-ok technikája. A versmondat egyrészt ponttal zárul, mielőtt végképp megtelne jelentéssel, mielőtt tartalmilag kifutná magát, másrészt a mondatzáró pont után is tovább áramlik/folytatódik. Átível, átfolyik, új, „idegen” mondatban lel folytatást, miközben sajátos merészségű, nagyon egyéni versprozódíát eredményez. A vers szabálytalan belső áramlását ugyanakkor szabályos metrika és rímabroncs tartja fogva. A versmondatok e paradoxona még hangsúlyosabban kidomborítja Tóth Krisztina biztos kezű versírói tudását.

A *Havak éve* ciklus emlékképei, váratlanul felmerülő véletlenjei (nem egy alkalommal ez újból találkozás a metrón) múlt és jelen, a múltbeli s a jelenbeli én (s a másik) egymásba csúsztatásával kérdéssé teszik a lírai én, a versszubjektum kontúrjait, s a másba való áttűnés és a „valaki más valahol máshol” finom bizonytalanságának élményét mélyítik el. Az új versek két említett ciklusa ugyanakkor pikáns erotikumával hívja fel

magára a figyelmet. A *Havak éve Küld egy mosolyt* című első versének személyes konfessziója, s különösen a *Lombzsák* című ciklus néhány költeménye, a *Néma. Néma. Néma* szeretkezésépei, az *Óda az ötvenes férfiakhöz* merész, leplezetlen vallomásossága, a *Somnivre* elégikus vallomásfutamai alkotják Tóth Krisztina lírájának e vonulatát, amelyekben bármiféle feminista túlhazbás nélkül, ám a leplezetlen őszinteség, néven nevezés váratlanságával merül fel a nőiség (nővé érés, szülés, anyaság, szeretkezés) és erotikum tematikája.

E két alapélmény – a finom létbizonytalanság, valamint a nőiség említett tematikája – fogalmazódik meg a József Attila *Születésnapomra* című versét újraíró, az egész kötet legvirtuózabb, strófaáthajlások között kanyargó, a kancsal rímek fanyarságát is megcsendítő (címadó) versében, ahol a címbeli porhó metaforikusan a versszubjektum harminckét évét „havazza” be:

(...)
e lét
felét

leélve: őrzöm arcomat,
s eleddig nem zuhant sokat
csecsem
becse,

sőt, egy bocsom is van (de szép!),
beszélni is kezd majd ez év
telén
talán,

de hogy mi történt, mire volt jó
harminckét éven át e porhó,
(...)

Vagy túl
a túl

bonyolult léten, túl ezen
egyszer csak majd megérkezem
s ittlétemet
átlátom ott?

A költői attitűd nyitja egészen egyszerű: e költészetben a biztos kezű versalakítás révén a legérdektelenebbnek tűnő mindennapi (prózai) események, élettörédek is lírává forrnak. Vörös István a még épp csak első kötetén túl levő költőnő lírája kapcsán arról írt, hogy „[A] történetfoszlányokból építkező vers a huszadik század második felének egyik legfontosabb verstípusa.” A „hangsúlyozottan magánéleti emlékdarabok rekonstrukciója” kapcsán rokon példaként többek között Oravecz Imre (1972. szeptember),

Marno János (*Az albán szálló*) és Várady Szabolcs líráját említi (*Az érzelmek felparcellázása*. Elmélet és gyakorlat Tóth Krisztina versei kapcsán. In: Csipesszel a lángot, 1994, 115.).

Tóth Krisztina lírája a későmodern lételemény és megszólalás (retorika) példája: a „nyugatos” („újholdas”?) vershagyományt az Én bizonytalanná tételével, a lírai emelkedettséget a hétköznapok „zörejeivel”, diszharmoniajával, a ritmus, a rím, a verszene, a dal(szerűség) „édességét” prozódiai „elvételekkel” ütközteti, siklatja ki – írja át.

HARKAI VASS Éva

A GYERMEKHŐS KILÉTE

Jódal Rózsa: *Mindenfáj Jánoska panasza*. Meseregény. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1999

Szekeres, alias Mindenfáj Jánoska folyton „nagyon jó” akar lenni, amivel magára szeretné vonni a felnőttek figyelmét és elnyerni dicséretüket, de minden kísérlete balul végződik: dicséret helyett szidást kap. A „kis szeleburdi”, a „kis ravasz”, a „kis okos”, a „kis hízelkedő”, a „kis stréber”, a „kis butus” és ezekhez hasonló szerepekben láttatja meseregénynek nevezett munkája gyermekhősét Jódal Rózsa. Az eseményeket a gyermek szemszögéből ismerjük meg, azaz Mindenfáj Jánoska mondja el számunkra a (felnőtt)világgal szemben támasztott kifogásait. „Borzasztó! Akármit csinálók, ezeknek semmi sem jó”, „Olyan furcsák néha ezek a felnőttek!”, „Én nem tudom, mit képzelnek ezek a felnőttek!” – kezdi egy-egy méltatlankodó-panaszos megjegyzéssel történeteit; elmeséli, milyen igazságtalanságok és megaláztatások érik folyton. Leginkább a felnőttekkel gyűlik meg a baja, de más gyerekek is „ellene ténykednek”. Jánoskának sohasincs igaza. Az egészen kisgyerekekre jellemző énközpontúság jellemző rá, ugyanakkor már túl van ezen az életkoron: egyszerűen csak önző és irigy. Magyaréztai hiteltelenek: egyszerűen nem hisszük el neki, hogy nincs mindig tisztában tettei következményeivel. A gyerekekre olyannyira jellemző „nyakatekert logika” nála annyit jelent, hogy saját érdekeinek megfelelően magyarázza a dolgokat, de okfejtéseiből rendre kilóg a lóláb. Pl. lefoglalja a játszótér legjobb hintáját és „nem érti”, mások szemében miért minősül „szívtelen nagy számár”-nak: „Még hogy én önző vagyok! Még első nap kipróbáltam valamennyi hintát, de nem akartam mindet magamnak. Nem vagyok én olyan . . . Kiválasztottam magamnak a legjobbat . . .” (*Ezt a hintát lefoglaltam!*) Legtöbbször félreérti vagy szó szerint értelmezi a felnőttek szavait, s ebből származnak kellemtlenségei, viszont felnőtteken bölcsekedik, tehát mégiscsak képes a különböző összefüggések megértésére: „Mindenki volt óvodás . . . egyszer. Még a nagy emberek is. Még Petőfi is, meg Tamkó Sirató Károly, Weöres Sándor, meg apu, anyu, sőt Lackó is, aki már elsős, igen, és nem írathatták volna be az iskolába, tudod, ha előbb nem járja ki az óvodát” (*Óvodás lettem*). A gyermeki igazságérzet és nyíltság egyáltalán nem jellemző rá. Nem ötletes, nem szellemes. Tetteit nem a kreativitás, hanem a szabályoknak való megfelelés, a felnőtteknél való „bevágódás” igénye hatja át. Hogy mégis mindig pórnul jár, azt szeleburdiságának és ravaszkodásainak, nem másságának vagy eredetiségének köszönheti. Árulkodik, kényeskedik és nyafog: „Mama,